

Stefan Bollmann (Hg.)

Frauen, die schreiben, leben gefährlich.

[Az író nők veszélyesen élnek]

Képek a nő(k)ről II.

(Elisabeth Sandmann München: Verlag, 2006. 160 pp.)

Romsics Nóra

Jelen folyóirat előző számban Huszár Ágnes írásában olvashattunk Stefan Bollmann *Frauen, die lesen, sind gefährlich. Lesende Frauen in Malerei und Fotografie* [Az olvasó nők veszélyesek. Az olvasó nők a festészetben és a fotóművészetben] című könyvéről. Most a sorozat második részét tarthatjuk kezünkben. Az új kötet azokat a nőket mutatja be, akik az olvasás (lehetőségének!) „veszélyessége” mellett és ellenére is írtak és írnak, s szabad, korlátok nélküli, autentikus életükkel hívták ki a sorsot maguk ellen: tehetségük fizetsége a társadalmon kívüli státusz. Valóban hihetjük, hogy a sors kísér(t)i életünk folyását? Vagy egyszerűen Éva indította be a predestináció gépezetét? Ahogyan Luther Márton írja: A nőnek mindörökké vezekelnie kell tettéért; az önállóságot, az önálló élet jogát elveszítette, amikor vétkezett (l. Elke Heidenreich, 10). Ugyanakkor voltak és vannak nők, akik a „kíváncsiságuk gyümölcseként” a szabad lét és gondolkodás fogalmának értelmet akartak adni, s írásaikban független, kreatív és művészi egyéniségüket hangoztatták, még ha ez az életükbe kerül(t) is.

A kötet borítóján a gépelő Marguerite „Peggy” Guggenheim Velencében készült fényképe a kötet cím paradox tükörképeként értelmezhető: a 19. századi írónő arcán jól látható az írás élvezete, és ez a tény az írás mint élvezetes tevékenység és a kötet címe között olyan erős feszültséget teremt, amely a könyv minden sorában érzékelhető. A 12. századtól napjainkig a férfiakétól különböző értékítélet határozza meg azoknak a nőknek a sorsát, akik az írás mellett döntenek. Ha a férfiak verset, könyvet írtak, megbecsült személyekké válhattak. Ha a nők írtak, sokszor veszélybe sodorták magukat, s a társadalmi normák „megszegése” miatt egyúttal veszélyessé is váltak, s nemcsak saját magukra nézve. Ahogyan az írónő és kritikus Elke Heidenreich, az előszó írója is összefoglalta lenyűgöző bevezetőjében: a kötetben szereplő írónők betegségben, depresszióban, vagy szuicid hajlamban szenvedtek. Vízbe fulladtak, a sütőbe dugták fejüket, vagy megmérgezték magukat. Voltak, akik alkohol- és drogfüggővé lettek. Mégis: ezek a nők alkottak, regényeket, novellákat, verseket írtak. Milyen okuk lehetett hát a kétségbeesésre? Míg a férfiak szárnyra kaptak, s a nőket műzsáiknak tekintették, addig a nőknek választaniuk kellett a családi élet és/vagy a szerelem, vagy pedig egyéni tevékenységük, az írás között. E merev alternatív lehetőség egyben a nemi különbségekkel járó jogokat is példázza. Csak egy konkrét példa: a festő Max Beckmann is választásra kényszerítette szerelmét, a hegedűművész Mathildét. Az írónők többnyire nem érték meg a harmincadik életévüket. Vagy ha mégis tovább éltek, boldogtalanságban és keserűségben volt csupán részük.

Stefan Bollmann nem egy nőirodalmi gyűjteményt tár az olvasók elé, nem triviális életrajzokat mutat be, hanem több mint száz oldalon keresztül élő,

remekműbe szabott portréképet ad azokról a nehézsorsú írónőkről, akik a 12. századtól a 21. századig alkotásaikban éltek, s élnek.

Az előszót további nyolc, alcímekkel is ellátott fejezet követi. A kötetet indító „*Harc az angyallal*” című esszében történeti áttekintést olvashatunk a nyugati országok kultúrájáról, ahol a kritikus gondolkodás és az individuum szabadsága magától értetődő jelenség, ellentétben például Irakkal vagy Iránnal, ahol a nők szabad gondolkodása egzisztenciális problémákat feszeget. Többek között Jane Austen, Virginia Woolf, George Sand, George Eliot és Simone de Beauvoir munkái alapján követhetjük nyomon a nőirodalom fejlődésének mérföldköveit. A következő alfejezetekben pedig kronologikus repertórium ad részletes képet az emancipáció nyomairól. A tanulmányok portréi az egyes korok stílusjegyeit viselik magukon. A festmények olykor idealizált képet mutatnak, a fotók pedig az írónők érzéseit láttatják.

A második részt a 12. században élt Hildegard von Bingen próféta nő alakjának felidézése nyitja meg, aki 42 éves korában kezdett el írni, s adott hangot a nők öntudatosodásának. A róla készült kép (1910-ből) a szentek ábrázolásához híven statikus és merev, jóllehet személyében egészen lenyűgöző egyéniséget üdvözölhettek a középkor előkelőségei és egyszerű halandói. Fizikuma gyenge volt, ám látomásaira, tanácsaira papok, püspökök és császárok támaszkodhattak, így például III. Konrád, vagy Barbarossa Frigyes is. Mindezekről levelek százai tanúskodnak.

Christine de Pizan tudásvágya férje halála után kapott fontos szerepet, ő az, akit a történelem az első hivatásos nőíróként tart számon, mivel fiát és önmagát írásából tartotta el. A legnagyobb vitát kiváltó, s hírnevét mindörökké megalapozó „*Rózsaregény*” című könyvében már a 14. században megrögtta a női testet csupán tárgynak tekintő férfiakat. A londoni British Library-ban őrzött könyvgyűjteményben látható kép Christine de Pizant munka közben ábrázolja, amint gondolatait éppen papírra veti. A festmény egy árnyalattal élethűbb ábrázolást nyújt, de a nőiesség továbbra is háttérbe szorul. De Pizant egy ablakon keresztül látjuk, az épület falai mesebeli tornyocskákba torkollnak, az égboltot virágfüzerek szövik át. A kép tükörképként jeleníti meg az írónőt, s ez a megoldás mintha azt sugallná, hogy álmodozáson kívül más nem is kerülhet a kép középpontjában lévő könyv lapjaira.

A 18. és 19. századi válogatás olyan írónőket mutat be, akiket az írás szabadsága korlátok közé szorított. Voltak, akik férfi álnév alatt (George Eliot, vagy a Brontë testvérek) vették fel a harcot a társadalmi konvenciók ellen, vagy a bátrabbak, mint Mary Wollstonecraft, provokáló, feminista írásokban karikírozták a nőkről alkotott sztereotípiákat. Az utóbbiról készült portré John Keenan alkotásában ennek a vakmerőségnek csak egy apró nyomát engedí láthatni: a szelid arc és a pirospozsgás orca mellett a tekintetben rejlő öntudatosságot csillantatja fel. Az írónő 1772-ben publikált „*A nők jogainak védelmében*” című alapművében a nők elnyomásának elméleti alapjairól rántja le a leplet. Korai halálával lányának, Mary Shelleynek, a Frankenstein írójának adott életet, aki szintén nem mindennapi életet élt.

Bettina von Armin is a korra jellemző írónői sorsot követte író férje mellett: hét gyermeket nevelt a háztartás mellett, mégsem adta fel a kultúra iránti érzékenységét. Clemens Brentano mostohatestvéreként tudásvágya magától értetődő volt, személyes ambícióit olyan nagy jelentőségű emberek, mint a Grimm testvérek és Goethe határozták meg. Több mint ötvenévesen kezdte összegyűjteni levelezéseit, s

írt levélregényt. Ez a műfaj lehetőséget adott a nőknek az alkotásra, a női írás sajátos műfajában. Ludwig Emil Grimm festő és grafikus rajzában Bettina von Arnim érzékenysége került az alkotás előterébe. Pongyolába tekerve, lehunyt tekintettel tart a gubbasztó női alak kezében egy könyvet. Ki más is tudott volna ilyen hatású képet készíteni róla, mint egy hozzá közel álló személy, aki értéknek tekinti Bettina von Arnim életvágját, az olvasást és az írást.

A nők egyenjogúságáért harcoló George Sandról készült fotó mély benyomást tesz az olvasóra: nemcsak hogy nem egy férfit láthatunk a férfinévhez köthető képen, de a vadromantikusk történetek és hírhedt regények írója, aki az élet minden percét igyekezett élvezni, egy cseppet sem tűnik boldognak. Számos szeretője – közülük nem is egy igencsak rangos úr valamelyik országban – vetekedett egymással a kegyeiért, de ahogyan egyikük, történetesen Liszt Ferenc is írja: „Nem talált egy szerető szívre sem, mely elég „nőies” lett volna, hogy szeresse is őt...” (59). Ez a pár sor mindent elárul a született Aurore Dupinról: szerelmi életének változatossága nem hóbort volt, nem az általa írt regények „nyersanyagaként” kívánta őket felhasználni, hanem az igaz szerelem utáni vágy hajtotta a nőt egyre több férfi szívének a meghódítására.

A következő fejezetben a nők szociális érzékenysége kap főszerepet. „A gyermekkor felfedezése” címszó alatt olyan világhírű és népszerű gyermekkönyvek szerzői, mint Johanna Spyri, Beatrix Potter, Selma Lagerlöf és Astrid Lindgren vallanak a gyerekek neveléséről, a rájuk való figyelés fontosságáról: mesekönyveikben a helyes erkölcsre és magatartásformára tanítanak, sőt a felnőtt gondolkodásban is a gyermeki játékoságot kívánják örökre megőrizni. A róluk készült fotók az egyszerűségről és a kedvességről tanúskodnak, akárcsak a dolgozószobájában ülő öregedő Astrid Lindgren-ről készített életkép, ahogyan az írógépnel a Harisnyás Pipi, a Háztetey Károly vagy a Juharfalvi Emil című gyermekkönyvei után a következő történetét írja.

Miles Franklin, Virginia Woolf, Milena Jesenská, Anna Ahmatova, Agatha Christie és Ingeborg Bachmann excentrikus életútjukkal együtt a világirodalom legnevesebbjéi közé tartoznak. Nemcsak a Woolf-regény főszereplője, Orlando változtatta meg nemi hovatartozását; az itt felsorolt 20. századi írónők is bizonyították, milyen fontos lehet a nemek között húzódó falak lerombolása.

Sidonie-Gabrielle Colette fotója nyitja meg az újabb fejezetet. A francia írónő vérbeli nő: szerette az életet, a jó ételt és italt, a férfiakat és a nőket. A 75 éves korában készült fénykép tükrözi a szemeiben rejlő kíváncsiságot, arcvonásainak báját. A macskás portrén ágyából felkelvén reggeliző tálcáján tollat ragadva ír, míg az Emilie Charmy által készített magántulajdonú festményen fiatalkorának fényében láthatjuk őt.

A nők a politikai életből is kivették részüket. Írásaikban hangot adtak az ellenállásnak, s fegyverükkel bátorságukról is számot adtak, Anna Franktól és Sophie Scholltól kezdve Lilli Jahnig és Irène Némirovskyig.

A következő fejezet pedig a beteljesült vágyakat reprezentálja: New Yorkban és Párizsban az írónők is megtalálhatták nyugalmaikat, s nemekről alkotott felfogásuktól függetlenül zavartalanul alkothattak.

Az utolsó fejezet hét remek kortárs írónőt mutat be, akik írásaikkal a nemzeti, a faji és a nemi hovatartozásból fakadó hátrányokat igyekeztek leküzdeni.

Az elsők között kell itt Doris Lessing, Toni Morisson és Assia Djebar nevét említenünk.

Stefan Bollmann lenyűgöző írása, a portréfotók és az eredeti kézírások képei együttesen csodálatos áttekintést adnak a női sorsokról, a nők erejéről, bátorságáról és öntudatosságáról. Ezek után a nőirodalom és a nőírók egyenjogúsága nem is lehet kétséges többé. Mégis: Ha ez valóban így van, érdemes elgondolkodni azon, hogyan mondhatja ma valaki azt – mint ahogyan a sajtóban időnként olvashatjuk –, hogy nem érdemes női írókat fordítani (Edmund Gordon, 2008. március 5, Guardian könyves blogja).